

Denken hoor

Een eenvoudige inleiding in de filosofie

Bob Smits | 2015

Ik draag dit boek op aan mijn vrouw Anja, aan onze kinderen Tim en Rik, en aan onze kleinzoon Brik. Brik heeft, toen hij nog net geen drie jaar was, de titel geleverd. Het was zijn antwoord op de vraag: wat zullen we nu eens doen?

Bob is overleden op 23 April 2016. Ter nagedachtenis aan hem, hebben wij, zijn vrouw en kinderen, dit boek uitgegeven.

Met dank aan Karien, Hans en Inge voor al hun goede adviezen.

www.BestelMijnBoek.nl

© 2015, Bob Smits

ISBN 978-94-6247-114-6

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in geautomatiseerde gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende(n).

INHOUD

STRUCTUUR IN DE CHAOS VAN DE FILOSOFIE	7
Doel van dit boek	7
1. DE FILOSOFIE VAN DE WESTERSE RELIGIE (“DUALISME”)	13
De “banaliteit van het kwaad”	14
De “smoesjesmentaliteit”	17
Het “geest / lichaam dualisme”	19
Het christelijke Godsbegrip	21
Zoektocht naar de “Waarheid”	25
Grenzen van de kennis	28
Historische ontwikkeling	31
2. FILOSOFIE GEÏNSPIREERD DOOR DE OOSTERSE RELIGIES (“IDEALISME”)	39
Vrije wil, determinisme of indeterminisme?	42
Vlucht uit de wereld (stoïcisme en ascese)	45
De wereld als één groot rationeel geheel	47
De wereld (als) een droom	52
Historische ontwikkeling	54
3. DE FILOSOFIE VAN DE NATUURWETENSCHAPPEN (“EMPIRISME”)	61
Liberalisme en de aandacht voor het individu	62
Het streven naar een exacte taal	65
De beste methode voor de wetenschap	68
Het scepticisme	73
Wat is materie?	74
Historische ontwikkeling	75

4. DE FILOSOFIE VAN DE SOCIALE WETENSCHAPPEN (“AGONISME”)	81
Revolutie of niet?	83
Het onvrije individu	85
Onze wereld is altijd een wereld voor en door de mens	87
Het recht van de sterkste	88
De onterechte onderdrukking van al het afwijkende	89
Historische ontwikkeling	92
CONCLUSIE	97
Filosofie: wetenschap of poëzie?	97
Wie heeft gelijk?	98
Filosofie en het gezond verstand	101
Hebben we nog iets aan filosofie?	102
FILOSOFISCHE BEGRIPPENLIJST	105
LITERATUURLIJST	117
APPENDIX - EEN MEER GEDETAILLEERD SCHEMA	123
VERANTWOORDING	137

STRUCTUUR IN DE CHAOS VAN DE FILOSOFIE

DOEL VAN DIT BOEK

Veel mensen proberen zich op een gegeven moment te verdiepen in de filosofie. Maar dat valt al gauw bar tegen. Al die namen en begrippen! En het lijkt ook nog niets te maken te hebben met “echte” levensvragen. En dus wordt het boek al snel weggelegd en vergeten.

Einde
filosofie.

Het is jammer dat de filosofie zo onbenaderbaar is, want ze behandelt wel degelijk problemen waar veel mensen mee zitten, zoals (naast vele andere):

- Hebben wij een vrije wil?
- Hebben wij een onsterfelijke ziel, en bestaat er (dus) een hiernamaals?
- Bestaat God?
- Is er een zin van het leven? Zo ja, welke?
- Is de wetenschap zaligmakend, of bestaat er daarnaast een hogere vorm van kennis?
- Moeten we onze Westerse moraal opleggen aan de rest van de wereld?
- Is er een grens aan verdraagzaamheid?
- Moeten we ons in ons leven richten op geluk, genot, plicht, geloof of iets anders?
- Is democratie inderdaad de beste staatsvorm?

Veel mensen zitten met dit soort filosofische problemen. Dus waarom is filosofie dan zo onbenaderbaar? Voor een deel komt dat omdat veel filosofen een onnodig moeilijke stijl hebben. Misschien willen ze verhullen dat ze het zelf ook niet precies weten. In de woorden van VS president Harry Truman: "als je ze niet kunt overtuigen, breng ze dan in verwarring". Maar voor het grootste deel komt het omdat bovenstaande (en andere) problemen nog niet een voor iedereen bevredigende oplossing hebben gevonden. Het is mogelijk dat ze onoplosbaar zijn. In ieder geval zijn er voor elk probleem heel verschillende oplossingen gesuggereerd. En dat is de reden dat de filosofiegeschiedenis zoveel namen en tegenstrijdige systemen kent.

Nu kun je natuurlijk vragen waarom je überhaupt filosofie zou bestuderen als de meeste problemen toch nog niet zijn opgelost, en de "geleerden" zelf voortdurend met elkaar overhoop liggen. Het heeft inderdaad geen enkele zin om je met filosofie bezig te houden in de hoop definitieve antwoorden te krijgen op bovenstaande vragen. Filosofen hebben weliswaar vaak geprobeerd om verklarende systemen op te bouwen, maar deze zijn wetenschappelijk gezien allemaal achterhaald. Het nut van een filosofiestudie is daarom eerder dat ze laat zien wat allemaal niet werkt en dat zelfs zeer overtuigend lijkende argumenten vaak toch niet juist zijn. Bovendien wordt duidelijk hoeveel andere oplossingen er wel niet zijn, dan degene die op dat moment je voorkeur heeft. Filosofie is dus een oefening in kritisch denken. Ook de filosofen zelf zijn deze weg ingeslagen. Filosofen houden zich tegenwoordig niet meer bezig met systeembouw. In plaats daarvan is de kritische functie tegenwoordig het belangrijkste.

Filosofie dient dus vooral ter aanscherping van het denken over bovengenoemde problemen. In die zin kan het toch nuttig zijn om je enigszins te verdiepen in de Westerse filosofie. Hiertoe is het lezen van een gewoon, chronologisch overzicht niet erg geschikt. Hierin

staan namelijk niet bovengenoemde problemen centraal, maar de “grote” filosofen en hun systemen zelf.

Deze filosofen reageerden altijd op hun voorgangers en op de situatie in hun tijd. Veel daarvan is nu niet langer relevant. Sommige filosofie is bovendien erg ivoren torenachtig of specialistisch. Ze wijkt vaak sterk af van het “gezond verstand”. Dat hoeft niet erg te zijn: de moderne wetenschap doet dat ook. Maar de wetenschap is gebaseerd op experimenten, terwijl de filosofie vaak claimt dat ze hoger inzicht kan krijgen zonder een beroep te hoeven doen op experimenten. Daarom delen veel mensen de mening van Bierce uit zijn “Woordenboek van de duivel”: “Filosofie - Een route van vele wegen die van nergens naar niets leidt”. Of, in de woorden van Cicero: “Er is niets zo absurd of het is wel door een of andere filosoof beweerd”. En het voortdurende heen en weer gesprong tussen verschillende vaak verouderde standpunten is voor de beginner uiterst verwarrend. Zelfs een populair boek als Gaarder’s “De wereld van Sofie” heeft hieronder te lijden. Daarom heeft Leisegang gezegd: “De ergste vijandin van de filosofie is haar eigen geschiedenis”.

Vanwege bovenstaande redenen probeer ik in dit boek de filosofiegeschiedenis te verduidelijken door de filosofen en hun systemen niet chronologisch te behandelen maar in termen van verwantschappen. Ik verdeel hiertoe alle filosofische visies in de volgende vier stromingen:

- **Dualisme** | deze filosofen gaan er van uit dat het bewustzijn tenminste ten dele onafhankelijk is van het lichaam. Er zijn dus twee grondstoffen in de wereld: geest en materie. Er is een duidelijke koppeling met de monotheïstische godsdienst. Deze stroming telt veel beroemde filosofen, o.a. Plato, Aristoteles, Descartes en Kant.

- **Idealisme** | deze filosofen gaan er van uit dat er maar één grondstof is in de wereld, namelijk de geest. Materie is volgens hen een illusie van de geest. Er is een duidelijke koppeling met de Oosterse godsdiensten. Beroemde filosofen in deze stroming zijn o.a. Spinoza, Hegel en Schopenhauer.
- **Empirisme** | deze filosofen concentreren zich op de waarneembare wereld. Ze zijn over het algemeen materialisten, hoewel ze verschillende opvattingen hebben over wat “materie” eigenlijk is. Er is een duidelijke koppeling met de natuurwetenschappen. Dit is dus de stroming voor de bèta’s onder ons. Beroemde filosofen in deze stroming zijn o.a. Hume, Russell en Wittgenstein.
- **Agonisme** | deze filosofen concentreren zich op de praktische wereld van mens en maatschappij. Ze zijn over het algemeen materialisten. Er is een duidelijke koppeling met de sociale wetenschappen. Dit is dus de stroming voor de alfa’s onder ons. Beroemde filosofen in deze stroming zijn o.a. Marx, Nietzsche en Heidegger.

Elke stroming heeft een eigen kijk op de wereld, die gedeeld wordt door de filosofen in die stroming. Vier stromingen zijn eigenlijk niet echt voldoende om alle verschillen tussen de vele filosofische systemen recht te doen. Daarom geef ik binnen elke stroming wat varianten. De Appendix beschrijft in detail waarom ik denk dat er precies deze vier stromingen zijn, met hun varianten. Daar geef ik ook een meer gedetailleerd schema, voor de meer gevorderde lezer.

Ik schilder in dit boek met een brede kwast, en in verhoogd contrast. Voor de duidelijkheid overdrijf ik dus wel eens wat. Lang niet alle details, en lang niet alle grijstinten, komen naar voren. Bovendien leg ik het accent op de aan het begin genoemde (en soortgelijke) vragen,

en minder op de filosofen of hun systemen zelf. Het gaat mij om het “helicopter overzicht”, waarbij vooral die zaken worden uitgelicht die voor iedereen interessant zijn. Ik behandel daarom lang niet alle visies van alle individuele filosofen. Dat wordt al gedaan in alle bestaande filosofiegeschiedenissen, en dat soort informatie is ook makkelijk te vinden op internet. Het gaat er mij om verwantschappen te laten zien, die soms wel genoemd worden, maar (voor zover ik weet) nooit op deze manier zijn uitgewerkt. Na het lezen van dit boek wordt, naar ik hoop, het lezen van een “normale” (chronologische) filosofiegeschiedenis een stuk gemakkelijker. En ik heb geprobeerd dit boek zo eenvoudig mogelijk te houden, met zoveel mogelijk verwijzingen naar de relevantie voor het dagelijks leven. Als u het na dit boek echter toch nog steeds niet begrijpt of “ziet”, denk dan aan de verzuchting van de natuurkundige Enrico Fermi: “Ik ben nog steeds in verwarring, maar op een hoger niveau”.

Nog een opmerking voor we beginnen. De in dit boek besproken filosofen zijn vrijwel allemaal “grote dode mannen”. En deze hadden vaak een uiterst vrouw-onvriendelijke filosofie. De belangrijke vrouwelijke filosofen duiken pas op in de 20e eeuw. Zij hebben weinig op met abstracte bespiegelingen. Ze richten zich vooral op ethische vraagstukken en/of op de positie van de vrouw. Maar zelfs in de 20e eeuw houdt het niet over met het aantal vrouwelijke filosofen. De belangrijkste zijn: Simone de Beauvoir, Hannah Arendt, Martha Nussbaum, Luce Irigaray en Julia Kristeva. En deze hebben (nog) niet dezelfde naamsbekendheid als Plato, Aristoteles of Descartes. Misschien moet de tijd van de grote vrouwelijke filosofen nog komen.

1 | DE FILOSOFIE VAN DE WESTERSE RELIGIE ("DUALISME")

De filosofen in deze stroming gaan uit van het onafhankelijk bestaan van geest en materie. Het menselijk bewustzijn is dus volgens hen (deels) onafhankelijk van het lichaam. Daarom is voor veel van deze filosofen de ziel onsterfelijk: als ze immers niet van het lichaam afhankelijk is, hoeft ze ook niet met het lichaam te verdwijnen. Vanwege die onafhankelijke ziel hebben we ook een vrije wil. De meeste van deze filosofen geloven daarnaast in het bestaan van God als schepper van de wereld. Daarmee is er voor hen tevens een universele moraal.

De allesoverheersende metafoor van deze stroming is die van de schepper/maker (God) die de ongevormde materie (of chaos) vormt met behulp van een plan. Zo ontstaat een wereld die hiërarchisch is geordend. Er is een rangschikking van hoog naar laag, namelijk: God (het hoogst), mensen, dieren, planten en ten slotte de dode materie (het laagst), bv. stenen, metaal, etc. In deze wereld streeft alles naar een doel, namelijk zijn "natuurlijke plaats". De ware kennis bestaat uit het vinden van een dusdanige klassificatie, met behulp van de juiste begrippen (die "essenties" weergeven), dat deze ordening juist wordt weerspiegeld. De mens geeft de wereld zin door te streven naar het volmaakte (orde, zin, recht, het ware, schone en vooral goede) in een onvolmaakte, chaotische en weerbarstige, weerstrevende wereld.

Deze stroming is dus sterk gerelateerd aan de monotheïstische godsdienst. De filosofie van deze stroming sluit daarmee goed aan bij de levensvisie van veel gelovigen, en is daarom altijd populair geweest. Er zijn drie varianten:

- **De variant van Socrates** | deze filosofen hebben meestal een persoonlijke religie. Hiertoe behoren de filosofen van het humanisme en het existentialisme. Ze zijn tegen instituten en systemen zoals de kerk. Tot deze variant behoren ook enige atheïstische filosofen (uit het “existentialisme”), die een moraal van het Nieuwe Testament hebben, maar dan zonder God. Deze filosofen zijn nauwelijks met abstracte bespiegelingen bezig. Ze richten zich op vragen betreffende mens en maatschappij.
- **De variant van Plato** | deze filosofen zijn via Augustinus vooral gekoppeld aan het protestantisme. Ik reken ook Descartes hier toe. Hij was weliswaar rooms-katholiek, maar zijn filosofie lijkt meer op die van het protestantisme dan op die van het katholicisme. Ook Kant en Husserl behoren tot deze variant. Deze filosofen geloven dat er een hogere wereld is van “essenties”, waarvan onze waarnemingswereld slechts een “schaduw” is. Echte kennis is alleen te verkrijgen met het verstand (“rationalisme”).
- **De variant van Aristoteles** | deze filosofen zijn via Thomas van Aquino vooral gekoppeld aan het rooms-katholicisme. Deze filosofen geloven niet in Plato’s hogere wereld. Echte kennis is alleen te krijgen via de zintuiglijke waarneming (“empirisme”).

Ik bespreek nu een aantal thema’s van deze stroming.

DE “BANALITEIT VAN HET KWAAD”

Omdat we volgens deze stroming een vrije wil hebben, en een geest die “hoger” is dan de materie, heeft elk individu een ethische verantwoordelijkheid voor de ander. Volgens Socrates komt het kwaad voort uit gebrek aan inzicht of kennis. Kwaad is dus niet een

eigen kracht, maar simpelweg het ontbreken (of afwezig zijn) van “het goede”. Door meer redelijk inzicht te krijgen, door meer te begrijpen, zal het kwaad afnemen en op den duur verdwijnen. In de woorden van het Nieuwe Testament: “Vergeef het hen Heer, want zij weten niet wat zij doen”. Het kwaad is dus te verminderen of te vermijden door adequate opvoeding en scholing. Deze visie is een typisch gevolg van het denken in termen van een geest die superieur is aan het lichaam. Dan moet immers de geest (het “licht van de rede”), dus het goede, overheersen.

In de 20e eeuw is deze visie in het bijzonder verwoord door Hannah Arendt. In haar beschrijving van het proces tegen de nazi-crimineel Eichmann heeft zij het over “de banaliteit van het kwaad”. Eichmann was volgens haar slechts een onbenullige bureaucraat, die niet beter wist dan dat hij bevelen moest uitvoeren. Recent onderzoek heeft echter laten zien dat Eichmann precies wist wat hij deed: hij was een overtuigd en verbeterd, felle anti-semiet met een zeer kwaadaardige missie. De verdediging van alle top-nazi’s was “wij hebben het [nl. de holocaust] niet geweten”. Maar dat was, zeker in het geval van Eichmann, een leugen, om te proberen onder de doodstraf uit te komen. Bij Eichmann en alle andere sadistische en/of psychopathische criminelen is er sprake van kennis die wordt gebruikt om nog meer kwaad te doen. Hier spelen zowel genetische als opvoedingsfactoren een rol (zie het boek van Swaab), en deze factoren worden door het humanisme ten onrechte genegeerd. Er is geen aandacht voor materiële factoren, chaos, strijd, onrecht, toeval, e.d. en te veel vertrouwen t.a.v. vrijheid, verantwoordelijkheid en zingeving. Het echte kwaad (begaan door Hitler, Stalin, Pol Pot, Eichmann, seriemoordenaars, pedofielen, etc.) wordt hier dus veel te veel gebagatelliseerd. Het humanisme lijkt mij daarom veel te positief en harmonisch: het besteedt geen aandacht aan genetische afwijkingen, ziekten of maatschappelijke misstanden. Het kwaad zien als een gebrek aan inzicht is een verregaande bagatellisering:

er is echt kwaad dat wordt begaan door zeer intelligente mensen die best beter wisten, maar het toch deden. De materialistische filosofen (vooral die van stroming 4) geloven dat het kwaad veroorzaakt wordt door een combinatie van genetische factoren en slechte opvoeding / slechte maatschappelijke positie: "nature and nurture", ofwel "erfelijkheid en milieu". Dit lijkt mij aanzienlijk realistischer dan het optimisme van het dualisme.

Een andere kritiek is die van Hume (stroming 3). Volgens Hume is de rede puur een instrument, in dienst van onze passies. Dus volgens Hume is het helemaal niet zo dat beter inzicht zal leiden tot ethisch beter handelen. Beter inzicht leidt volgens hem slechts tot het beter kunnen realiseren van je passies, zowel van de goede als van de slechte. Ethische normen horen volgens hem niet tot het "is"-domein (de feiten), maar tot het "ought"-domein (datgene dat behoort). Ethische normen kunnen dus niet rationeel worden gefundeerd: ze zijn gebaseerd op een keuze. En dus is "redelijk" denken geen enkele garantie voor ethisch verantwoord handelen. De rede is, net als een mes, een instrument, en ze kan dus, net als een mes, goed of slecht gebruikt worden.

Ten slotte is het in de geschiedenis volstrekt duidelijk dat de meeste mensen (zowel dictators, als criminelen en ook "gewone" mensen) zich geen biet aantrekken van filosofische of religieuze ethische vermaningen en voorschriften. Iedereen interpreteert dat soort voorschriften vanuit een "pragmatische" houding, bv. "een leugentje om bestwil". En hoeveel kwaad is er wel niet begaan door zogenaamd diep-gelovige mensen, die in de kerk de ethiek van het Nieuwe Testament belijden (vergeef uw vijanden, geef uw geld aan de armen), om zich vervolgens aan kruistochten, slavenhandel, inquisitie, jodenpogroms, heksenjachten, uitbuiting (onderbetaling van de arbeiders) of andere vormen van criminaliteit te wijden? In de woorden van Nietzsche (stroming 4): "De enige christen is aan het kruis gestorven".

Dus misschien is de zoveelste vernieuwing van het humanisme (bijv. die van Arendt of Nussbaum) te optimistisch. Van de andere kant is het niet te ontkennen dat het Westen, in ieder geval voor de Westerlingen, een stuk humaner is geworden, mede door toedoen van de humanisten (maar vooral ook door de ontwikkeling van wetenschap en techniek). En het kan nog beter. Volgens critici is dit humanisme slechts een laagje vernis, dat voortkomt uit (en in staat wordt gesteld door) onze welvaart. Dat is misschien (gedeeltelijk) waar, maar zelfs dan is het een stuk prettiger in onze tijd te leven dan in die van de Middeleeuwen, zeker voor vrouwen (denk niet alleen aan heksenjachten, maar ook aan de ondergeschikte positie van vrouwen over bijna de hele geschiedenis). Dus alle humanistische inspanningen zijn hopelijk toch heel nuttig. Bovendien is het pleidooi voor tolerantie en dialoog / communicatie zeer nodig in onze tijd van multi-culturele spanningen.

DE “SMOESJESMENTALITEIT”

Het humanisme ziet het individu met zijn “licht van de rede” als zingever van zijn eigen wereld. Het existentialisme is te zien als een meer pessimistische vorm van dit humanisme. Existentialisten zien het individu als “geworpen” in een absurde wereld die hij niet heeft gekozen. Ook volgens hen moet het individu echter proberen authentiek te zijn en zijn eigen zin aan het leven te geven, zonder zich (teveel) te laten beïnvloeden door anderen. Een aantal existentialisten heeft echter betoogd dat de meeste mensen nauwelijks gebruik maken van de mogelijkheid hun eigen leven zin te geven. Dat vinden de mensen eng. Ze zijn bang voor hun eigen vrijheid, want dat betekent dat ze zelf moeten kiezen, zonder beroep te kunnen doen op universele criteria. Volgens Kierkegaard en de vroege Heidegger leidt dat tot “angst”. Dit is uitgewerkt door Sartre. Hij heeft een interessante kritiek geleverd op de “smoesjes mentaliteit” van veel

mensen. Sartre beroept zich hiervoor op het begrip "authenticiteit", een typisch begrip van deze stroming. Ook moderne humanistische filosofen als Arendt en Nussbaum hechten waarde aan authenticiteit. Dat betekent dat het individu zich niet moet laten bepalen door waarden en normen van anderen, maar zelfstandig moet zijn en zijn eigen leven vanuit eigen waarden zin moet geven. Sartre had de slogan: "de existentie gaat aan de essentie vooraf". D.w.z. we hebben geen vaste, onveranderlijke "menselijke aard" of "menselijke natuur" (essentie), maar we kunnen onszelf veranderen gedurende ons leven (onze existentie). Sartre had daarmee sterke kritiek op de "te kwader trouw" mentaliteit, d.w.z. de neiging van veel mensen om hun daden te vergoelijken met de uitspraak "ik kan er ook niets aan doen, zo ben ik nu eenmaal". Daarmee kan men "gewoon, lekker" van alles uitspoken zonder er verantwoordelijkheid voor te nemen. Sartre vond dat niet authentiek (oneigenlijk) handelen. Volgens hem kun je altijd, in vrijheid, een andere keuze maken. Dat is misschien moeilijk, of onwenselijk, maar niet principieel onmogelijk. Volgens Sartre zijn wij namelijk "veroordeeld tot vrijheid", en zijn we dus wel degelijk verantwoordelijk voor alles wat we doen. Wij moeten ons leven daarom zelf zin geven, zonder smoesjes. Een persoon moet zich niet identificeren met zijn beroep, dus niet zeggen "ik ben timmerman", want hij is niet een timmerman, hij beoefent het beroep van timmerman. Ook had Sartre een hekel aan de "kampioen van de moraal", d.w.z. iemand die altijd precies meent te weten wat goed of kwaad is, door zich te beroepen op vaststaande universele normen. Dit is een ontkenning van de individuele vrijheid en verantwoordelijkheid.

Tegenstanders van Sartre hebben er op gewezen dat onze handelingen sterk worden bepaald door onze situatie. Sartre erkent dit wel: iedereen handelt volgens hem "in een situatie". Maar Sartre denkt dat je altijd vrij op kan stellen tegenover zo'n situatie. Zelfs een gevangene kan vrij zijn houding bepalen t.o.v. zijn gevangenschap.

Dit staat wonderlijk genoeg niet al te ver van het “stoïcisme” en “determinisme” van Spinoza (stroming 2). Sartre was dan ook een bewonderaar van Spinoza. Hoewel Sartre’s filosofie dus een aantal tegenstrijdigheden bevat, is zijn kritiek op het smoesjesdenken van de meeste mensen toch nog steeds relevant. We zijn misschien niet zo vrij als Sartre denkt, maar we vergoeilijken ons gedrag vaak wel heel erg makkelijk.

HET “GEEST / LICHAAM DUALISME”

Deze stroming gaat uit van een scheiding tussen geest en lichaam, bekend als “geest / lichaam dualisme”. Volgens deze filosofen is dit dualisme heel natuurlijk. Wij ervaren immers zelf dat we naast ons lichaam een bewustzijn hebben dat zich blijkbaar enigszins vrij kan opstellen ten opzichte van het lichaam? Wij kunnen vrij beslissen dat we ons lichaam in bepaalde opzichten negeren, bijvoorbeeld als we besluiten een dieet te volgen (althans, dat denken we). Bovendien is volgens deze filosofen het bestaan van het bewustzijn helemaal zeker: zie bijvoorbeeld de beroemde uitspraak van Descartes “ik denk, dus ik besta”. Ons lichaam, en de rest van de materiële wereld kennen we alleen omdat we ons ervan bewust zijn. Dit dualisme is voor ons iets volstrekt natuurlijks. We hebben het gevoel dat we met ons bewustzijn enigszins vrij staan ten opzichte van de wereld. Het materialisme daarentegen heeft moeite te verklaren waarom mensen en dieren zich van zichzelf bewust zijn. De wereld zou materialistisch gezien immers uitstekend draaien als alle levende wezens zombies of robots waren, dus alsof ze automaten zouden zijn (a.h.w. in coma, maar nog wel lichamelijk reagerend). Maar zo’n wereld is voor niemand interessant. Zonder zelfbewustzijn zou alles zich afspelen zonder dat iemand er iets van wist.

Helaas is het dualisme ook niet zonder problemen. Het is immers overduidelijk dat ons bewustzijn sterk wordt bepaald door de toestand van ons lichaam. Zo kunnen we ons wel vrij wanen en besluiten een dieet te volgen, maar dan blijkt dat de geest wikt en het lichaam beschikt. Het dieet wordt maar zelden volgehouden. Er moet dus een zeer sterke koppeling zijn tussen ons bewustzijn (onze "geest") en ons lichaam (de materie). Denk ook aan de invloed van hersenbeschadigingen, of aan de rol van drugs en alcohol op ons geestelijk functioneren. Je kunt je bij het dualisme ook afvragen hoe en wanneer in de ontwikkeling van het kind de geest ontstaat en zich koppelt aan het lichaam. En waarom ontwikkelt het bewustzijn zich parallel aan de ontwikkeling van het lichaam, als het zogenaamd onafhankelijk is van het lichaam? Het dualisme heeft voor de koppeling tussen bewustzijn en lichaam geen enkele verklaring. Volgens het dualisme kunnen ons bewustzijn en ons lichaam elkaar immers niet beïnvloeden, want ze hebben niets gemeenschappelijk. Als de geest niet materiëel is, dan kan ze de materie niet beïnvloeden. Als ze dat wel kon, zou ze iets met de materie gemeen moeten hebben en dat is juist wat het dualisme ontkent.

Tot nu toe heeft geen enkele filosoof in de andere stromingen echter kunnen aangeven hoe en waarom we überhaupt bewustzijn hebben. Dus ondanks veel hedendaags gespot op Descartes en andere dualisten is er nog niet echt een oplossing voor de vraag waar ons zelfbewustzijn nu eigenlijk vandaan komt. Meestal wordt er gewoon gezegd dat het probleem niet bestaat, en dus is opgelost. Dat is de methode van Dennett (stroming 3), in zijn "Het bewustzijn verklaard". Ook wordt er vaak gebruik gemaakt van een bij filosofen zeer populaire oplossingsmethode, namelijk een nieuw woord te verzinnen als "verklaring". Zo spreekt de existentialist Merleau-Ponty van het "lichaam-subject". Dat is een mooi woord, maar geen verklaring. Gelukkig zijn er ook moderne filosofen die hier terecht spreken van "the hard problem" (het moeilijke probleem). Want

alle filosofen met kritiek op het dualisme vertonen zelf een restant ervan, ofwel door de mens een bijzondere positie toe te kennen in het universum, of door toch een soort "hogere Waarheid" aan te nemen. Bovendien leidt het materialisme tot het "determinisme": er is geen vrije wil, alles wordt bepaald door natuurwetten. En het determinisme heeft zijn eigen problemen, zoals we zullen zien bij stroming 2.

Een interessante ontwikkeling in dit verband is die van de kunstmatige intelligentie. Als het inderdaad lukt, zoals velen beweren, om binnen dertig jaar een computer te ontwikkelen die intelligenter is dan de mens, dan hebben we een heel nieuw stadium bereikt in deze problematiek. Maar op dit moment zijn wetenschap en techniek nog niet zo ver. En het is natuurlijk mogelijk dat het nooit lukt om een intelligente computer te maken. Bewustzijn is namelijk gekoppeld aan het vermogen om te voelen (pijn, etc.), en ook aan wil en begeerte. En een computer kan niet voelen, willen of begeren. Je kunt wel een computer maken die gevoel e.d. simuleert, maar die computer doet dan niets anders dan de simulatie volgen die er door de menselijke programmeur in is gestopt. En misschien heeft Kant gelijk (zie verder hieronder) en is de menselijke geest niet in staat om dit soort problemen op te lossen.

HET CHRISTELIJKE GODSBEGRIIP

Veel filosofen in deze stroming hebben geprobeerd het bestaan van God te bewijzen. God wordt dan gezien als een oneindig almachtig en goed wezen dat de wereld heeft geschapen. Thomas van Aquino is bijvoorbeeld o.a. bekend vanwege zijn vijf "bewijzen" voor het bestaan van zo'n God. Deze bewijzen berusten of op de aanname dat er een "eerste oorzaak" van alles moet zijn, of op het (ook tegenwoordig vaak gehoorde) argument van een "intelligent